

„Az istenszolgálatnak semmit elébe ne tegyenek”

ÁMENT LUKÁCS

A monasztikus zsolozsma szerepe a bencés közösség életében

1942-ben született Nagyesztergáron. Bencés szerzetes, orgonaművész, a Pannonhalmi Főmonostor *regens chorija* és orgonistája.

1. A zsolozsma Jézus Krisztus és az egyház imája

¹A II. Vatikáni zsinat tanítása, *Konstitúció a szent liturgiáról*, 83. pont. Szent István Társulat, Budapest, 1975.

A II. Vatikáni zsinat liturgikus konstitúciója így tanít az egyház közös imájáról, a szent zsolozsmáról: „Az új és örök szövetség főpapja, Krisztus Jézus magára véve az emberi természetet, a földi számkivetettek között felcsendítette azt a himnuszt, amely a mennyei hazában öröktől fogva zeng. Szorosan magához kapcsolja az egyetemes emberi közösséget, és társává teszi, hogy vele együtt énekelje ezt a mennyei éneket. Főpapi tevékenységét tulajdon egyházán keresztül folytatja, amely nem csupán az Eucharisztia ünneplésével, de más módokon is, főleg a zsolozsmával zengi szüntelenül az Úr dicséretét és jár közbe az egész világ üdvösségéért.”¹

A keresztény teológia csodálatos mélységei tárulnak föl előttünk a konstitúció ezen pontjában. Krisztus, a második isteni személy megtestesülésével emberré lett, vállalta a sorsközösséget velünk, emberekkel, az atyai ház 'számkivetettjeivel'. Magához kapcsolva az emberiséget itt a földön is 'felcsendítette' az égből öröktől fogva zengő dicséretet. Ezt a krisztusi himnuszt, ezt a dicséretet folytatja az egyház, Jézus Krisztus misztikus teste, a Fő, Krisztus nevében és az ő megbízásából. Ezért amikor az egyház megszakítatlanul végzi közös imáját, bekapcsolódik az örök, égi liturgiába, abba a tökéletes istendicséretbe, amelyet Krisztus, az Örök Főpap mutat be az Atyának az égiekkel együtt. Így egyesíti Jézus az istendicséretben az égiek, az üdvözültek karát a földön küzdő egyház istentiszteletével.

Bár az egyház istentisztelete emberi szó, emberi ének, emberi cselekedet ennek minden gyengeségével, tökéletlenségével, de Jézussal, az ő odaadásával egyesítve mutatja be azt az Atyának. Ezért lesz tökéletes, az Atyához méltó. Ezért csendülhet egybe az égiek istendicséretével, hiszen az egyház közös imájára is érvényes a jézusi mondat: „ahol ketten vagy hárman összejönnek az én nevemben, ott vagyok közöttük”.² Így tehát a keresztény közösség minden liturgikus akciójában, vagyis az Eucharisztia bemutatásában éppúgy, mint a szentségek kiszolgáltatásában, vagy a zsolozsma ünneplésében, Krisztushoz kapcsolódik, az ő megváltói áldozatához kapcsolja tevékenységét. Ezért lesz az méltó az Atya színe előtt. Ezért mondhatjuk, hogy minden szentmisében Jézus áldozza föl magát

²Békés–Dalos: *Újszövetségi Szentírás*. Róma, 1955; Mt 18,20.

értünk, emberekért, minden szentségben ő érinti meg kegyelmével lelkünket, és formál újjá bennünket, s a zsolozsmában ő könyörög velünk, és ő tisztítja meg dicsérő imánkat.

Nem véletlenül emeli ki a konstitúció az egyház liturgiájának ezt a krisztológiai megalapozását. A liturgikus cselekményeket, azok összetevőit, a gesztusokat, a szövegi és dallami gazdagságot sokféle szempontból lehet vizsgálni, elemezni. De a teológiai megalapozás nélkül a liturgia üres formák, rítusok, esetleg önmagukban szép, veretes szövegek és dallamok gyűjteménye lesz csak, a múlt ránk maradt gazdag öröksége csupán, aminek már vajmi kevés jelentése és értelme van számunkra. Az egyház közösségi imájának, mindezen külső liturgikus formáknak a méltóságát és mélységét az adja meg, hogy a Krisztus nevében egybegyűltek részesednek Krisztus imájában, amely egyedül méltó az Atyához.

A Krisztusban hívő ember az egyház közös imádságainak alkalmával teljesíti be Krisztus parancsát: „Virrasszatok... szüntelenül és imádkozzatok”,³ s az idő megszentelésével minden napját, munkáját, egész életét Istennek szenteli. Ezt pedig a Szentlélek műveli bennünk, aki létrehozza és megőrzi a Krisztusban imádkozó közösség egységét. Belső sugallataival testünket és lelkünket egyre nagyobb odaadásra, átélésre serkenti, hiszen csak benne szólíthatjuk Istent Atyánknak. „Nem a szolgaság lelkét kaptátok ugyanis, hogy ismét félelemben éljete, hanem a fogadott fiúság Lelkét kaptátok, melyben azt kiáltjuk: »Abba, Atya!«”⁴

³Lk 21,36; vö. Lk 18,1; 1Tessz 5,17.

⁴Róm 8,15.

2. A zsolozsma kialakulása az ősegyházban

A jeruzsálemi ősegyházról a következőket írja az Apostolok Cselekedetei szerzője: A hívek „állhatatosan kitarítottak az apostolok tanításában és közösségében, a kenyértörésben és az imádságban... Egy szívvel-lélekkel minden nap állhatatosan megjelentek a templomban. A kenyértörést házanként végezték.”⁵ Majd a 3. fejezetben ezt olvassuk: „Péter és János egyszer a kilenc órai imádság idején a templomba tartott.”⁶ Ezek és más szentírási helyek egyértelműen bizonyítják, hogy az első keresztények kezdetben a jeruzsálemi templomba jártak imádkozni. Ameddig az első keresztény közösség még nem szakadt el teljesen a zsidóságtól, részt vett annak közös imáján a templomban, illetve a zsinagógákban. A kenyértörés saját liturgikus cselekményük volt Jézus parancsára és az utolsó vacsora emlékeztére. Ezt viszont külön, házanként végezték. Amikor — elsősorban a zsidó főpapság és a farizeusok ellenséges magatartása miatt — elszakadt a keresztény közösség a zsinagógától, a közös imádság mintáját a zsinagógai istentiszteletből vették át, mely szentírási olvasmányokból, zsoltárokból, könyörgésekből, hitvallásból állt. Nagyon korán kialakult a hívő közösség két fő imaórája, a napfelkeltekor és a napnyugtakor végzett imádság. E napszakoknak jelképes mondánivalójuk volt: Krisztus a valódi fölkelő Nap, aki a sír éjének sötétjéből támadt fel; de Ő az esti Fény is, aki velünk jön az éjszaka sötétjébe. A reggeli dicséret, a *laudes* és az esti hálaadás, a *vesperás* fölépítéséről

⁵ApCsel 2,42.46.

⁶ApCsel 3,1.

⁷Martimort: *Handbuch der Liturgiewissenschaft II.* St. Benno-Verlag, Leipzig, 1966, 332.

az ősegyházban keveset tudunk. A püspök a papokkal és a néppel bizonyos napokon együtt végezték ezeket az imaórákat. De korán jelentkezett az a törekvés, hogy ezek az imaórák a keresztény közösség „mindennapos és rendszeres imaóráivá váljanak”.⁷

A reggeli és esti közös imádságon kívül a nap harmadik, hatodik és kilencedik órájában végzett imákat is a jeruzsálemi templom gyakorlatából vette át a fiatal keresztény közösség. Ezek az imaórák azonban az üldözések korában privát imádságok voltak. Ugyancsak magán-ima volt az éjszakai *vigília* is, melyben az őskeresztény parúzia-gondolat nyilvánult meg: virrasztva várni a Vőlegény érkezését (vö. Jézus példabeszéde a tíz szűzről).⁸ Csak néhányszor fordult elő az év folyamán, hogy éjszaka is közös imádkozásra gyűlt össze a keresztény közösség, így húsvét vigíliáján, illetve később a vértanúk emléknapijain.

⁸Mt 25,1–13.

Az ősegyházban kialakult közösségi imádkozás gyakorlata a 4. század folyamán az aszkéták és az egyre terjedő szerzetesség hatása alá került. Ennek első következménye lett, hogy a *laudes* és a *vesperás* rendszeres napi imaórákká váltak a szerzetesi közösségeken kívül is. A nap folyamán mondott imaórák, a *tertia*, *sexta*, *nona* pedig az aszkéták és a szerzetesek közös imádságaivá lettek.

A közös imádság nagy részét az első három században a zsolta-rok imádkozása jelentette. Kezdetben reszponzoriális formában énekelték a zsolta-árokat, ami lehetővé tette a nép bekapcsolódását. Az előimádkozó zsolta-arseire mindig ugyanazon rövid reszponzummal válaszolt a közösség. Később — főleg a szerzetesség hatására — bevezették az antifonális zsolta-ározást, azaz a közösség két kórusra osztva felváltva énekelte végig a zsolta-árokat, majd a végén közösen énekelték az antifonát. Mivel a nép nem tudta kívülről a zsolta-rok szövegét, egyre inkább passzivitásba szorult.

A 4. században új elemekkel bővült a zsolozsma. Ekkor kerültek be az imaórák elejére költői alkotások, a himnuszok, keleten Szent Efrém, nyugaton Szent Ambrus hatására. Ezek a himnuszok főleg az egyes imaórák üdvösségtörténeti mondanivalóját, illetve szimbolikáját fogalmazták meg (például a *nona* Jézus halála órájának emlékezete). Ugyancsak új elemként került az imaórákba a szentírási olvasmány. Nyugaton *lectio continua*ként került be a Szentírás az imaórákba, keleten csak válogatott részeket vettek be és csak az ünnepi zsolozsmába. Még ugyanebben a században vezették be a könyörgéseket is a zsolozsmába, a reggeli dicséret fohászai által az új napot Istennek szentelték, a vesperásban pedig a megváltásért adtak hálát.

3. A zsolozsma jelentősége Szent Benedek Regulájában

⁹Szent Benedek Regulája. Pannonhalma, 1948, 43. fejj., 3.

A naponta végzett zsolozsmaimádságnak első, teljes rendjét Szent Benedek Regulájában találjuk. Benedek részletekbe menően elrendezi monostorának közös imáját a hét minden napjának minden egyes imaórájára. A Regula 43. fejezetében a közösségi élet rendezőelvéként hangsúlyozza ki a következő alapelvet: „Nihil Operi Dei praepo-natur” — „Az istenszolgálatnak semmit elébe ne tegyenek.”⁹ Tehát a közösség napirendjének kialakításában az első szempont mindig a

- zsolozsma végzése. Ennek rendeli alá a napi munkát, sőt még a lelki olvasmány végzését is: „Mihelyt meghallják az istentiszteletre hívó jelet, azonnal hagyjanak ott mindent, ami kezükben van, és a legnagyobb gyorsasággal induljanak...”¹⁰ Ezért gondoskodjon az apát az istenszolgálat idejének jelzéséről: „...egy igen pontos testvére bízta ezt a gondot, hogy mindent a maga idejében végezzenek”.¹¹
- Azoknak a testvéreknek, akik a monostortól nagyobb távolságra dolgoztak, előírja Benedek, hogy „ott a munkahelyen végezzék az istenszolgálatot”,¹² hogy az ugyanabban az időben végzett imaórák által tartsák a kapcsolatot az otthoniakkal. Az útra küldött testvérektől is megkívánja, hogy az imaórákat „amint lehet, végezzék el magukban, és köteles szolgálatuk teljesítését ne mulasszák el”.¹³
- A zsolozsma végzése a Regula szerint mindig az egész közösség, minden egyes szerzetes feladata. Ezért kívánja Benedek az elkésők-től, hogy „menjenek csak be, hogy legalább az egésztest el ne veszítsék”.¹⁴ A közösségbe jelentkezők alkalmasságának vizsgálatánál is ez az első szempont. „Gondosan meg kell vizsgálni, hogy a novícius valóban Istent keresi-e; buzgó-e az istenszolgálatban...”¹⁵ A zsolozsma ünneplésének közösségi dimenziója fejeződik ki abban is, hogy ne mindenki olvasson vagy énekeljen, hanem „csak az, aki teljesíteni tudja ezt a feladatot úgy, hogy a hallgatók épüljenek”.¹⁶
- A szerzetes napjának megszentelésére szolgál a nappal mondott hét imaóra (Benedek vezette be a *prima* és a *completorium* végzését) és az éjszakai *vigília*. „Napjában hétszer mondom dicséretet neked”, s „az éj közepén is felkelek téged magasztalni”.¹⁷ Így valósulhat meg a monostorban Jézus parancsa: „Szüntelenül imádkozzatok”,¹⁸ melyre az ősegyház keresztényei és az első szerzetesek és remetéik állandóan törekedtek.
- Amikor Benedek elrendezi monostora közös istenszolgálatának rendjét, átveszi a római bazilikák zsolozsmáját, de tovább alakítja azt.¹⁹ Józan mértéktartással saját zsolotareosztást készít a hét minden napjára, s az egyes imaórákra. Ugyanakkor megengedi, hogy a zsolta-
¹⁰l. m. 43. fej., 1.
¹¹l. m. 47. fej., 1.
¹²l. m. 50. fej., 3.
¹³l. m. 50. fej., 4.
¹⁴l. m. 43. fej., 9.
¹⁵l. m. 58. fej., 7.
¹⁶l. m. 47. fej., 3.
¹⁷l. m. 16. fej., 3–4.
¹⁸Lásd a 4. jegyzetet.
¹⁹Martimort: i. m. 358.
²⁰l. m. 18. fej., 23–25.
²¹l. m. 13. fej., 23: az egymással való kien-gesztelődés szolgálata.
²²Martimort: i. m. 358.

4. A zsolozsma kiemelt idő a monasztikus szerzetes életében

²³Direktórium a szerzetesi zsolozsmához, I. 10. pont, kézirat, Pannonhalma, 1994; Eredeti mű: *Thesaurus Liturgiae Horarum Monasticae*, Róma, 1977. Vö. *Általános Rendelkezések az Imaórák Liturgiájáról*, 13. pont, in: *Az Imaórák Liturgiája I.* Budapest, 1991.

²⁴Általános Rendelkezések az Imaórák Liturgiájáról, 12. pont.

²⁵Direktórium, 11. pont.

5. A zsolozsma és a magán ima

²⁶I. m. 19,1–4.

²⁷Anselm Grün: *A zsolozsma és a belső imádság*. Bencés Kiadó, Pannonhalma, 1993, 24.

²⁸I. m. 19,12.

²⁹I. m. 20,6–8.

A krisztusi parancs, a „Szüntelenül imádkozzatok” teljesítésében az első szerzetesközösségek a nap meghatározott óráinak megszentelésére törekedtek az istendicséret ‘szent idejének’ átélésével. Ezek az imaórák nemcsak a külső keretet adták a nap megszenteléséhez, hanem olyan ‘kiemelt időt’ jelentettek a szerzetesek számára, amelyekben bekapcsolódtak a teremtés istendicséretébe. Ugyanakkor Jézus Krisztust követve ugyanazzal a lelkiülettel imádkoztak az Atyához, ahogyan Krisztus megdicsőítette az Atyát szavával, cselekedeteivel és egész életáldozatával. Az *Opus Dei* végzése tehát a monasztikus közösség számára a Krisztus-misztérium ünneplése, igazi ‘celebratio’, miként az Eucharisztia. ‘Szent emlékezés’, amelyben jellenné válnak köztünk Jézus Krisztus üdvözítő tettei.

A szerzetesközösség, amely Krisztus nevében gyülekezik össze Isten dicséretére, „az imában Krisztus jelenlétének örvend (Mt 28,20); ezért benne az egész Krisztus van jelen...”, következőképpen a liturgikus ima természeténél fogva ‘üdvözítő esemény’,²³ amelyben az ünneplés minden résztvevője kapcsolatba kerülhet Krisztus misztériumával.

Az imaórák közösségi ünneplése szoros kapcsolatban áll az Eucharisziával, egyrészt előkészít az Eucharisziában való részvételre, másrészt annak mintegy ‘meghosszabbítása’ a hálaadás és a dicsőítés kiterjesztésével „a nap különböző óráira”.²⁴

Az *Opus Dei* ünneplése a megváltás egészének ‘szent emlékezete’; „magában foglalja az üdvösség meghirdetését, annak beteljesedését Krisztusban, tovább folytatódását az egyházban az eszkatologikus teljességig”.²⁵

A zsolozsma a szerzetes napjának kiemelt idejét jelenti, de nem helyettesítheti a magán imát. Bár Benedek a Regulájában 11 fejezetben keresztül írja le az imaórák, ezen belül a zsolozsma rendjét, az imádkozás módjáról csak két fejezetben szól. A 19. fejezetben az imádságban megkívánt alapmagatartást fogalmazza meg: „Hisszük, hogy Isten mindenütt jelen van, ...de ez a hit a legerősebb... legyen akkor, amikor az istenszolgálaton veszünk részt.”²⁶ Tágabb értelemben ezt a szerzetes életére vonatkozó utasításnak foghatjuk fel, azaz „cselekvés Isten jelenlétében. Ez pedig nem jelent mást, mint szakadatlan belső imát. A szerzetes mindenben, amit tesz, tudja, hogy Isten előtt áll és Isten szemléli őt.”²⁷ Ezért arra kell törekednünk a zsolozsmázásban (de a magán imában is), hogy „elménk megegyezzen szavunkkal” — írja Benedek.²⁸ A regula-magyarázók szerint a ‘mens’ szó ebben az idézetben nem az értelmet, hanem a belső embert, sőt a szívet jelenti. Tehát az imádságban egész benső emberségünknek, szívünknek meg kell egyeznie szavainkkal.

A 20. fejezetben pedig arra figyelmeztet Benedek, hogy „nem a sok szóban, hanem a szív tisztaságában és könnyes töredelemben találunk meghallgatást. Ezért rövidnek és tisztának kell lennie az imádságnak...”²⁹ Ezt elsősorban a közös imáról, az egyes zsolotárook utáni csendes imáról mondja Benedek. Így tehát nála „nincs ellen-

³⁰Anselm Grün: i. m. 35. tét a zsolozsma és a belső imádság között, hanem mindkettő feltételezi és átjárja a másikat”.³⁰

³¹Általános Rendelkezősek, 202. pont. A II. Vatikáni zsinat után a zsolozsma reformjában ezért ajánlja az egyház a ‘szent csend’ bevezetését az olvasmányok és a zoltárok után, „hogya személyes imádkozást jobban hozzákapcsoljuk Isten igéjéhez és az egyház nyilvánosan felhangzó szavához”.³¹ „A csend szent perceiben a Szentlélek — aki nélkül nincs igazi keresztény ima — maga könyörög helyettünk szavakba nem foglalható sóhaj-tásokkal” (Róm 8,26–27).³²

³²Direktórium, 5. pont.

³³I. m. 64,55.

A sok és hosszú csend bevezetését azonban kerülni kell, hogy ne bontsa meg az imádság felépítését és lendületét. Erre is érvényes a benedeki elv: úgy kell mindent elrendezni, hogy „legyen, ami után az erősek vágyódhatnak, de a gyengék se ijedjenek vissza”.³³

6. Külső jelek a zsolozsmában

³⁴Direktórium, 7. pont.

A monasztikus zsolozsma végzésében az ősi szerzetesi hagyományoknak megfelelően fontosak a külső jelek. A szerzetesek egész emberségükkel vesznek részt az imádságban, ezért fontos, hogy belső odaadásukat külső jelekkel (gesztusok, öltözet, testtartás, az ünneplés külső formái stb.) fejezzék ki. Az azonban fontos, hogy a külső jelek „alkalmasak legyenek a belső lelki tartalom kifejezésére”.³⁴ Kell, hogy az ünneplés tartalmi mélysége domináljon az imádságban, s a jelenlévők át tudják élni Krisztus élő jelenlétét. Ezért a szövegek nyugodt és érthető elhangzása mellett fontos a nyugalom és a szent csend beiktatása, a megfelelő testtartás és a gesztusok alkalmazása, az ének és a zene által nyújtott ünnepélyesség, a fény, a tömjénfüst, díszítések stb.

7. Az ének szerepe a monasztikus zsolozsmában

³⁵Direktórium, 6. pont.

A keresztény közösség éneke az imádság természetéből, annak közös végzéséből következik. Az egyház ősidők óta meg akarta éreztetni híveivel az égi liturgia előízét, ezért bekapcsolta az éneklést a dicséret áldozatának, a zsolozsmának a végzésébe. Nem külső dísz csupán az ének, amely nagyobb ünnepélyességet kölcsönöz a közös imádságnak, hanem az Isten tiszteletének tökéletesebb formáját jelenti. A zsolozsma nem minden része kívánja az énekes végzést. Elsősorban a zoltárok, kantikumok, himnuszok és responsoriumok valók éneklésre. Az ének által „jobban kifejezésre jut Isten igéjének értelme”, és méltóbb lesz az Isten szavára adott feleletünk, mely egyre inkább „az Istent dicsérő lélek mélységeiből tör elő”.³⁵

Befejezés

³⁶Direktórium, 7. pont.

Végül álljon itt buzdításként a zsolozsmát szeretettel végzők számára ezen Direktórium néhány gondolata. A hitben gyökerező imádkozó közösség a külső jeleken, az éneklésen keresztül „nyilvánvalóvá teszi, hogy részesedik a Krisztus-misztériumból. Járja át az éneklést, az olvasmányok meghirdetését az őszinteség és a belső tűz, mely a tudatos részvételtől fakad. Ebből adódik majd, hogy Krisztus élő jelenlétét másokkal is közölni tudjuk, amelyet mi magunk megkapunk igéjében, és amelyre választ is adunk imánkban. »Ugye lángolt a szívünk, mikor útközben beszélt hozzánk... Maradj velünk, Urunk!«(Lk 24,32.39)»³⁶